

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО СТВОРЕННЯ ЕКОЛОГО-ОРІЄНТОВАНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ОСНОВИ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ УЧНІВ: СТРУКТУРА І ФУНКЦІЇ

У статті розглядаються основні питання створення еколого-орієнтованого освітнього середовища в умовах формування нової моделі освіти для сталого розвитку. Наведено основні характеристики та функції еколого-орієнтованого освітнього середовища, особливості його впливу на особистість учня, процес формування його екологічної культури.

Ключові слова: еколого-орієнтоване освітнє середовище, майбутній вчитель, школа, освітнє середовище, вища школа, педагогічний процес, сталий розвиток.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Головним важелем вирішення проблем, пов'язаних із загостренням екологічної кризи, є встановлення оптимальних взаємин суспільства з природним середовищем з позицій підтримання відновних можливостей природи і соціуму, здатних забезпечувати соціокультурні умови для їх коеволюційного розвитку.

Перехід суспільства до сталого розвитку передбачає перебудову, перш за все, системи освіти, яка має бути спрямованою на підготовку підростаючого покоління до нової екологічно збалансованої моделі природокористування. Нормативною базою модернізації освітніх систем є Концепція екологічної освіти України (2001 р.), Екологічна доктрина України (2002 р.), Стратегія Європейської Економічної Комісії ООН для освіти в інтересах сталого розвитку (2005 р.), Концепція сталого розвитку України (2008 р.), Національна стратегія розвитку освіти України на 2012-2021 роки, Закон України "Про вищу освіту" (2014), Стратегія сталого розвитку "Україна-2020".

Завдання освіти для сталого розвитку можна реалізувати через створення в загальноосвітній школі еколого-орієнтованого освітнього середовища як динамічної системи найбільш оптимальних освітніх умов, що сприяють формуванню нового стереотипу екологічного мислення і поведінки особистості та її розвитку відповідно зі своїми схильностями, задатками і суспільними запитам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми взаємин людини з навколишнім природним середовищем та питання екологічної освіти і виховання підростаючого покоління в аспекті переходу суспільства до сталого розвитку досліджувалися багатьма авторами, а саме в таких напрямках: теоретичні засади сталого розвитку людства і природи (В. Бровдій, М. Голубець, Ю. Злобін, М. Кисельов, М. Моїсєєв, К. Ситник, Д. Урсул та інші); обґрунтування психолого-педагогічних основ професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя (М. Васильєва, В. Гриньова, М. Гриньова, В. Євдокимов, М. Євтух, І. Зязюн, С. Золотухіна, О. Іонова, В. Кремень, В. Лозова, О. Микитюк, М. Подберезький, О. Попова, І. Прокопенко, Л. Рибалко, А. Троцько, Л. Штефан та інші); розробка науково-методичних засад екологічної підготовки майбутніх учителів (Ю. Бойчук, І. Глухов, О. Захлебний, І. Зверєв, Б. Іогансен, В. Кузнєцова, Л. Лук'янова та інші); дослідження підходів до створення та ефективного функціонування освітнього середовища: (І. Бех, А. Бодальов, Л. Виготський, Н. Гонтаровська, С. Дерябо, Л. Карпова, О. Макагон, Ю. Мануйлов, В. Слободчиков, В. Ясвін та інші).

Формулювання мети роботи. Метою статті є теоретичне обґрунтування питання про створення еколого-орієнтованого освітнього середовища як основи здоров'язбереження учнів, визначення його структури та функцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слід наголосити на тому, що для створення еколого-орієнтованого освітнього середовища в загальноосвітній школі потрібна відповідна особистісно-професійна підготовленість педагогічних кадрів. Це вимагає включення еколого-орієнтованого аспекту в професійну підготовку майбутніх учителів для їхньої підготовки до створення еколого-орієнтованого освітнього середовища.

Стосовно поняття "підготовка", то Г. Балл її трактує до професійної діяльності вчителя як "відповідний аспект або функцію певним чином організованого цілісного процесу керування розвитком особистості" [1, с. 98].

Основою підготовки майбутнього вчителя до створення еколого-орієнтованого освітнього середовища в загальноосвітній школі є екологічна підготовка, яка є психолого-педагогічним процесом, що має на меті цілеспрямоване формування екологічно компетентної особистості. Найважливішим завданням екологічної підготовки є засвоєння людиною екологічних знань, екологічної моралі й етичного ставлення до природи [4, с. 19-25; 5, с. 17].

Засадами підготовки майбутніх учителів природничих спеціальностей до створення еколого-орієнтованого освітнього середовища є: співробітництво викладачів і студентів у процесі професійної підготовки, спільна продуктивна діяльність, орієнтація на формування екологічної та валеологічної компетентності майбутнього вчителя; гуманітаризація освіти як відмова від технократичного підходу до підготовки майбутнього педагога, формування у студентів мислення, що спирається на екологічні цінності; підготовка майбутніх учителів до створення еколого-орієнтованого освітнього середовища в

процесі професійної підготовки з урахуванням їхніх особистісних здібностей та інтересів; створення умов, що забезпечують оволодіння студентами інваріантом екологічних знань, що складають основу для створення еколого-орієнтованого освітнього середовища; адаптивність підготовки майбутніх учителів природничих спеціальностей до створення еколого-орієнтованого освітнього середовища, що характеризується здатністю майбутніх учителів пристосовуватися до мінливих соціальних умов на основі сформованої у них у процесі підготовки готовності до створення еколого-орієнтованого освітнього середовища.

Основна функція вчителя – проектування і створення такого середовища, яке б сприяло саморозвитку учня [2, с. 36]. Має бути створено таке середовище, щоб зовнішні стимулювальні чинники перемістилися всередину дитини, щоб відбувся не розвиток "ззовні", а самостійне управління власним розвитком [3, с. 8]. Таке середовище повинно сприяти розвитку вільної творчої активності, давало можливість дітям шляхом проб і помилок напрацювати власний екологічний досвід, учитися приймати виважені екологічні рішення і нести за них відповідальність. Кожна дитина повинна розвиватися згідно зі своїми індивідуальними особливостями, якими повинна вміти творити власний освітній простір як простір входження в культуру. Освітнє середовище кожної особистості повинно становити собою "особистісний простір екологічного пізнання і розвитку".

При створенні еколого-орієнтованого середовища необхідно враховувати в комплексі економічні, політичні, соціально-психологічні, культурологічні та інші чинники не тільки формування особистості, але й специфіки і її наслідків екологічної діяльності для навколишнього природного середовища.

Кожний суб'єкт (учителі; класні керівники; керівники гуртків; родина (бацьки, родичі, друзі); психологічна служба школи; шкільна адміністрація, які здатні зрозуміти, підтримати й сприяти розвитку особистості учня) у своїх діях, в актах своєї творчої самодостатності не тільки виявляється й проявляється, а в них формується й визначається. Відповідно в тому, що він робить, можна визначити, хто він є.

Отже, еколого-орієнтоване освітнє середовище розуміється нами як сукупність управлінсько-організаційних і навчально-виховних умов, що забезпечують діяльність учасників освітнього процесу, спрямованого на засвоєння системи екологічних знань про взаємозалежність людини і природи, формування духовно-ціннісних орієнтирів і практичних умінь і навичок оптимальної екологічної діяльності. Велика роль у функціонуванні еколого-орієнтованого освітнього середовища належить педагогу і його якісній професійно-педагогічній підготовці, суть якої полягає у спрямованості майбутнього вчителя до створення еколого-орієнтованого освітнього середовища; набутті сукупності теоретичних знань (психолого-педагогічних і спеціальних екологічних) і практичних умінь (проектувальних, організаторських і рефлексивних), необхідних для екологізації освітнього середовища, формування і реалізації змісту екологічної освіти і виховання школярів.

В умовах підготовки майбутніх учителів до створення еколого-орієнтованого освітнього середовища особливого значення набувають такі вимоги: засвоєння екологічних і валеологічних цінностей (повага до всього живого, цінності життя, здоров'я людини і середовища її існування, дотримання прав і свобод особистості) як пріоритетних; орієнтація освіти на цінність людини; засвоєння гуманістичних цілей виховання; установка на виховання як на найважливішу складову навчально-виховного процесу, що має інтерактивну природу, відображає взаємодію, діалог, тісну взаємодію того, хто навчає і учня; підхід до освіти як до еколого-орієнтованої атракції цілеспрямованого розвитку учня; створення можливостей для усвідомленого, вільного і відповідального вибору учнями цілей, змісту і методів своїх дій; оволодіння методами організації групової діяльності, в тому числі демократичними процедурами прийняття рішень, способами делегування певних виховних функцій учням, введення традицій зміни організаційних лідерів, спільного планування, колективної рефлексії в освітньому середовищі тощо; підвищення частки ігрових методів у навчанні й вихованні, оптимальне використання їх дидактичних можливостей; насичення еколого-орієнтованого освітнього простору імпровізацією, колективною та індивідуальною творчістю; створення і підтримка атмосфери взаємної поваги, взаємної терпимості, прийняття один одного, атмосфери довірчого спілкування і відкритості (критики, чужого досвіду, нововведень); оволодіння логікою співробітництва: руху від спільних актів поведінки до самостійної, автономної поведінки дитини; перетворення еколого-орієнтованого освітнього середовища в зону найближчого розвитку учня; оволодіння часом як значущим чинником освіти й самоосвіти: здійснення адекватних віку педагогічних дій; розумна економія і ущільнення педагогічно організованого часу; установлення для себе і дітей розумного режиму праці та відпочинку; облік коливання індивідуальних і колективних біоритмів; здійснення педагогічної підтримки дитини в процесі усвідомлення нею своїх потреб та інтересів, а також оволодіння способами самоаналізу, цілепокладання, планування життя, продуктивного вирішення внутрішньоособистісних конфліктів, проблемних ситуацій у соціумі.

Проектування гуманістично спрямованого еколого-орієнтованого освітнього середовища викликає необхідність переорганізації навчального процесу, модернізації навчальних програм і планів на принципах варіативності й альтернативності. Це забезпечує учню можливість вибору діяльності; батькам – можливість побачити перспективи і потенціал своєї дитини; навчальному закладу – стати культурним центром для дитячих і доросло-дитячих спільнот; педагогу – підвищити свою професійно-педагогічну культуру. При створенні еколого-орієнтованого освітнього середовища вибір стратегії його розвитку достатньо вільний. Обрати найбільш оптимальну стратегію розвитку дозволяє метод моделювання, що дозволяє відтворити систему в цілому, такою, якою її хочуть бачити розробники в найближчій перспективі.

При аналізі сутнісних характеристик еколого-орієнтованого освітнього середовища було встановлено, що освітня поліфункціональність такого середовища забезпечується комплексною

реалізацією функцій, які згруповано у дві групи. До групи функцій підтримання зв'язку в системі "оточуюче середовище—соціальне суспільство—особистість" віднесено природоохоронну, природовідновлювальну і здоров'язбережувальну. До групи розвивальних функцій стосовно суб'єктів навчально-виховного процесу віднесено такі: інтегрувальна (синтез гуманітарних, соціально-економічних і природничо-наукових знань); регуляторна (коректування ставлення особистості до екологічних цінностей і екологічних норм); компенсувальна (зниження небажаних ефектів, уникнення протиріч, комплементарність дидактичних конструкторів); структурувальна (підвищення стійкості освітніх систем за рахунок розвитку інфраструктури зовнішніх і внутрішніх зв'язків); соціалізувальна (підготовка суб'єктів педагогічного процесу до соціоекологічних реалій життя, залучення до вирішення завдань сталого розвитку суспільства).

Щодо структури, то нами визначили такі блоки еколого-орієнтованого освітнього середовища: інтелектуальний блок – формування екологічної компетентності учнів, забезпечення їхнього особистісного розвитку і саморозвитку; соціально-психологічний блок – забезпечення емоційно-морального і психологічного мікроклімату навчального закладу, що впливає на умови життєдіяльності всіх суб'єктів педагогічного процесу, на актуалізацію творчого потенціалу, реалізації потреб, здібностей і можливостей суб'єктів на основі гуманної взаємодії та взаємин; ресурсний блок – ресурсне забезпечення освітнього середовища – навчально-методичне, інформаційне, кадрове, матеріальне; духовно-культурний блок – забезпечення процесу духовного і культурного зростання суб'єктів, формування в учнів любові до природи й навколишнього світу, дбайливого ставлення до всього живого, ціннісних орієнтирів на духовне самовдосконалення; екологічний блок – практична екологічна діяльність учнів, спрямована на вивчення і збереження природи рідного краю; здоров'язбережувальний блок – формування в учнів дбайливого ставлення до свого здоров'я, оволодіння методами відновлення, зміцнення і вдосконалення здоров'я в сучасних екологічних умовах.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, створення та висока функціональність еколого-орієнтованого освітнього середовища загальноосвітньої школи буде залежати від якісної підготовки до такої діяльності майбутнього вчителя.

Використані джерела

1. Балл Г. О. Про психологічні засади формування готовності до про-фесійної праці / Г. О. Балл // Психолого-педагогічні проблеми професійної освіти : [наук.-метод. зб.]. – К., 1994. – 384 с.
2. Гриньова М. В. Теоретико-методичні основи формування саморегуляції навчальної діяльності школярів : дис. ... доктора пед. Наук : 13.00.01 / Гриньова Марина Вікторівна. – К., 1998. – 361 с.
3. Заир-Бек Е. С. Понятие Образовательная среда школы и ее подходы к ее оцениванию в современных исследованиях / Е. С. Заир-Бек // Постметодика. – 2012. – № 2. – С. 7-11.
4. Мельничук О. М. Модель спеціаліста (к вопросу о гуманизации образования) / О.М. Мельничук, А.В. Яковлева // Высшее образование в России. – 2000. – № 5. – С. 19-25.
5. Черноштан А. Г. Професійна підготовка майбутнього вчителя фізичного виховання на основі модельно-рейтингової технології навчання : Автореф. дис. ...канд. пед. наук : 13.00.04 / Луганск. пед. ун-т. – Луганськ, 2002. – 20 с.

Shcherbak I.

TRAINING OF FUTURE TEACHERS TO CREATION OF ECO-ORIENTED EDUCATIONAL ENVIRONMENT AS THE BASIS OF HEALTH SAVING OF PUPILS: STRUCTURE AND FUNCTION

The article examines the main issues of the creation of eco-oriented educational environment in the formation of a new model of education for sustainable development. The basic features and functions of ecology-oriented educational environment are given, especially its influence on the individuality of a pupil, the process of formation of his environmental culture. Considered the basis of training of future teacher to creation of eco-oriented educational environment in secondary school, which is an environmental training and psycho-pedagogical process that aims purposeful formation of ecological competent person. Deals with the principles of training of teachers to creation eco-oriented educational environment, the main basis of which are the following: cooperation of teachers and students in the process of professional training, joint productive activity, orientation on the formation of ecological and valeological competence of future teacher; humanization of education as a rejection of technocratic approach to training of future teachers, the formation of students' thinking, based on environmental values. The role of entity is described: teachers, class teachers, heads of groups, families (parents, relatives, friends), school psychological services, school administration in creation of eco-oriented environment. It is proved that to the group of main functions can refer conservation, restoration and health saving. To the group of developmental functions in relation to the entities of the educational process include the following: integrative, regulative, compensating, structural, socialized.

Defined and described blocks of eco-oriented educational environment: intellectual, social and psychological resources, spiritual, cultural, ecological block, health saving.

Key words: *eco-oriented educational environment, future teacher, school, educational environment, higher education, teaching process, sustainable development.*

Стаття надійшла до редакції 13.09.2015 р.